

daha karmaşık bir görünüm kazanır. Farklı mekânlarda buldukları halde teknik imkânlar sayesinde taraflar eş zamanlı olarak birbirine muhatap olup bir akid yapıyorlar onları buluşturan iletişim aracı arasındaki mekânsal mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Bu durumlarda hâzîrlar arası akidlerde işleyen mekanizma geçerli olur. Fakat doğrudan muhatap olma imkânı vermeyen yollarla, yani araya bir kişinin veya mektubun girdiği durumlarda akid meclisi muhatapın bulunduğu yere taşınmış olur. Dolayısıyla şahıs ve mektup akid teklifinin aktarıcısıdır. Artık akid meclisi şahıs veya mektupla kabul beyanında bulunacak tarafı buluşturan yerdir. Kabul beyanı yapıldığı sırada icap beyanının üzerinden belli bir süre geçmiş olsa bile aradaki şahıs ve mektup bu zaman mesafesini kapatmış sayılır. Ancak gaip-ler arası akidlerde icap haberi karşı tarafa ulaşıncaya kadar geçen zaman içinde icapçının icabından dönüp dönemeyeceği, yine aynı şekilde karşı tarafın kabul beyanında bulunması halinde akdin ne zaman kurulmuş sayılacağı gibi muhtemel bir dizi sorun doktrinde ayrıntılı biçimde tartışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "meclis" md.; Buhârî, "Büyü", 42-46; Müslim, "Büyü", 43, 46; Se-rahî, *el-Mebsût*, XII, 108-109; XIII, 45; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 141-143; İbn Kudâme, *el-Muğni*, Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdî'l-hadîse), III, 563-568; *Mecelle*, md. 103; İsmail Hakkı İzmirli, *İlm-i Hilâf*, İstanbul 1330, s. 29; Subhî Mahmesânî, *en-Nazariyyetü'l-âmmé li'l-mücebât ve'l-ukûd*, Beyrut 1948, II, 37-67; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedid*, Dımaşk 1965, I, 318-351; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hağ fi'l-fıkhü'l-İslâmî*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fıkr), II, 5-59; İbrahim Kâfî Dönmez, "İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları ile Yapılan Akidler", *İLAM Araştırma Dergisi*, I/1, İstanbul 1996, s. 9-62.

BİLAL AYBAKAN

MECLİS

(المجلس)

Sözlükte "oturmak" anlamındaki cülüs kökünden türetilmiş bir mekân ismi olan meclis (çoğulu mecâlis) oturumun yapıldığı yeri ifade eder, bir kelimeyle tanımlama halinde kullanıldığında ise (ilim meclisi, zikir meclisi, tartışma meclisi, sohbet meclisi vb.) oturumun amacı, türü veya niteliği belirtilmiş olur. Daire şeklin-

de oturulduğundan meclislere halka da (halaka) (ilim halkası, zikir halkası) denilmiştir. Meclis kelimesi, Hz. Peygamber'den itibaren daha çok mescidlerde yapılan dersler için kullanılmıştır. Bununla beraber onun mescidinde zikir ve ilim gibi farklı meclislerin bulunduğu da rivayet edilir. Öğretici olarak gönderildiğini söyleyen Resûl-i Ekrem her iki meclisi de takdir etmekle birlikte ilim halkasında oturmayı tercih etmiştir (Dârimî, "Muqaddime", 32; İbn Mâce, "Muqaddime", 17).

İlim meclisleri meclis-i Resûlillâh, meclis-i Saîd b. Müseyyeb, meclis-i Şa'bî gibi hocanın adıyla anılmıştır. Hadis dersleri için daha çok "meclisü'l-ilim" ifadesi kullanılmış, Kur'an meclislerine "meclisü's-seb", genel olarak bir ilim dalının öğretildiği meclislere "meclisü't-tedris", camilerdeki konuşmalara "meclisü'l-va'z", daha çok kelâm ve felsefe konuları üzerinde tartışmaların yapıldığı meclislere "meclisü'n-nazar" (meclisü'l-münâzara) adı verilmiştir. Abbâsî halifeleri bu sonuncu meclislere özel bir önem vermişler, bazıları saraylarda yapılan münâzara meclislerine katılmışlardır (C. Zeydân, V, 280-282). İlim meclislerinde öğrencilere nakledilen hadislerin veya okutulan ders ve kitapların yazdırılması usulüne "imlâ" denildiğinden bu şekilde telif edilen eserler genellikle "emâli" diye anıldığı gibi derslerden her birine meclis denmesi sebebiyle de bu telifler "meclis, mecâlis, mücâlese" adlarıyla da anılmıştır. Ayrıca devlet ricâli veya büyük âlimlerin huzurunda düzenlenen meclislerde yapılan sohbet ve tartışmaları (muhâdara) ihtiva eden kitap türüne de "muhâdarât" (mecâlis) denilmiştir.

Saraylarda edebiyat, mûsiki ve diğer konularda meclisler kurulmuştur. İbnü'l-Cevzî eserinde Mansûr Camii'nde nahivcilerin ders meclislerinden söz eder (*el-Muntazam*, IX, 165). Âlimlerin biyografilerinde çok defa hangi camide, hangi ilim halkasında görevli olduğu belirtilir (İbn Kâdî Şühbe, II, 277). Nuaymî, Cemâlü'l-eimme'den bahsederken onun camide büyük bir halkasının bulunduğunu, burada Kur'an, fıkıh ve nahiv dersleri verdiğini söyler (*ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, I, 203). Hangi ilim dalı olursa olsun halka açık derslere "meclisü'âm" adı verilmiştir. Ayrıca İsmâilî dâilerce yapılan ve daha çok mezhebin felsefesini ortaya koyan davet konferansları ve bunların bir araya geti-

rildiği kitaplar mecâlis olarak tanınır. Bu mezhebin filozoflarından biri olan Müeyyed-Fiddîn'in meclislerini kapsayan *el-Mecâlisü'l-Mü'eyyedîyye*'si 800 konferansı içerir. İlim meclisleri, modern üniversitelerin doğuş sürecinde medrese öncesi bir öğretim tarzı olarak kabul edilir (Makdisi, s. 10 vd.). Hadis kaynaklarında düzgün bir kıyafetle güzel kokular sürünerek meclise gelmek, selâm vermek, bulduğu boş yere oturmak, ön tarafa geçmek için insanları rahatsız etmemek, gizlice konuşmamak, çirkin sözlerden kaçınmak, konuşulan gizli şeyleri meclis dışına taşımamak gibi meclislerin âdâbıyla ilgili birçok rivayet yer almaktadır. İlim ve fazilet ehli yanında yaşlı kimselerle idareci konumundaki kişiler için ayağa kalkmak, halkaları genişletmek suretiyle onlara yer vermek Kur'an'ın da emrettiği bir nezaket kuralıdır (el-Mücâdile 58/11). Hz. Peygamber meclisleri günahlardan salim olanlar, iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar ve helâk edenler olmak üzere üçe ayırmış (*Müsned*, III, 75), iyi niyete rağmen meclislerde işlenebilecek günahlara kefaret için kısa bir dua öğretmiştir (Dârimî, "İstîzân", 29; İbn Asâkir, V, 184).

Câhiliye şairlerinden Tarafe, muallakasında kabilesinin meşveret meclisini kast ederek dileyenin kendisini "halkatü'l-kavm"de bulabileceğinden söz eder (Hatib et-Tebrîzî, s. 98). Araplar meşveret için bir araya gelinen kabile meclislerine "nâdî" derlerdi. Ümmü Zer hadisinde, kocaları hakkında konuşan hanımlardan biri evlerinin nâdiye yakın olduğunu söyleyerek (Buhârî, "Nikâh", 82; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 92) meclise katılan üst düzey kimselerin kendilerine misafir olması, varlıklı ve cömert olan kocasının bunları ağırlaması ile övünür (Nevevî, XV, 215-216). Kur'an'da Lût kavminin nâdilerde yaptıkları hayasızlıktan söz edilir (el-Ankebût 29/29). Mekke'de bulunan Dârünnedve önemli konularda kararların alındığı bir asiller meclisiydi. Dârünnedve'nin ileri gelenlerinden Ebû Cehil'le ilgili âyetlerde, "... o vakit çağırısın nâdisini" denilmektedir (Elmalılı, VIII, 5961).

Son zamanlarda yapılan araştırmalarda, bu tür siyasi nitelikli meclis geleneğinin Ortadoğu'da milâttan önce üç binyılına kadar uzanan bir geçmişinin olduğu tesbit edilmiştir. Gılgamış destanında şehir devletlerinden oluşan eski Mezopotamya'da Kış hâkimiyetini kabul etmeyen

Uruk Hükümdarı Gilgamiş'in önce yaşlılar meclisinden savaş yetkisi istediği, bu isteği reddedilince eli silâh tutan kimselelerden oluşan gençler meclisine başvurduğu, onların kabulü üzerine işgalci Kiş'e karşı savaş açtığı anlatılmaktadır. Bazı ilim adamları bunu tarihte ilk ikili meclis olarak yorumlamışlar, eski Yunan'daki "ekklesia" ve Roma'daki "comitium"dan çok önce halk meclislerinin Mezopotamya'da kurulduğu sonucuna varmışlardır (Kramer, s. 25 vd.).

Eski Ahid'de daha çok evlilik dışı ilişkilerde karar mercii olarak geçen şehrin ihtiyarları da (Tesniye, 22/15; 25/9) bir tür meclistir. Kitâb-ı Mukaddes'te bilhassa Yeni Ahid'de yer alan ve Türkçe'ye "millet meclisi" olarak çevrilen "council" ile, yüksek bir hahamın liderlik ettiği yetmiş kişiden oluşan dinî mahkeme kastedilmektedir (Robinson, s. 206).

Kur'an'da işlerini aralarında danışma ile yürütme müminlerin bir özelliği olarak zikredilir (eş-Şûrâ 42/38). Bu ise devlet yönetiminde en doğru kararı verme açısından gerekli görülen bir danışma meclisi (meclis-i şûrâ) oluşturulması için delil sayılmıştır. Hz. Peygamber savaş gibi önemli konularda sahâbenin ileri gelenleriyle istişare ederdi. Daha sonra aynı yolu takip eden dört halifenin her birinin şûrâ meclisleri vardı. Hz. Ömer'le başlayan, resmî işlerin görüşülüp karara bağlandığı divanlar zamanla gelişmiş ve çeşitli ihtisas gruplarına ayrılmıştır. Meclis adı verilen bu gruplar esas itibarıyla hesap işleriyle ilgilenir, bunun yanında çeşitli hizmetleri yürütürdü. Abbâsîler devrinde faaliyette bulunan bu meclislerden bazıları şöyle sıralanabilir: Meclis-i beytümâl, meclis-i asıl, meclis-i binâ, meclis-i ahhâr, meclis-i ceş, meclis-i esküdâr, meclis-i hisâb, meclis-i kürâ', meclis-i tafsîl, meclis-i arz. Eyyübîler'de devletin malî işlerini yürüten divânü'l-mâlin işleyişini kontrol eden heyete meclisü ashâbi'd-devâvin, âmililerin topladığı vergileri müşriflere teslim ettikleri sırada orada bulunan memurlar heyetine "meclisü'l-harb" adı verilmiştir. Selçuklu sultanlarının devlet adamlarını, elçileri ve özel misafirlerini kabul ettiği toplantıya da "meclis-i hâs" denirdi (İbn Bîbî, I, 83, 153, 173). İlhânîlar ve Memlûkler gibi bazı devletlerde de görülen bu meclis "emîr-i meclis" adı verilen görevli tarafından yönetilirdi. Memlûkler'de savaş ve barış kararları meclisü'l-ceş tarafından verildi.

Emevîler'den itibaren eski İran saray geleneğinin taklidiyle müslüman hükümdarların saraylarında "münâdeme" denilen eğlence meclisleri kurulmaya başlanmıştır. Bu meclislerde belli bir sraya göre oturulurdu. Hükümdarın ailesi ve çocukları ilk tabakayı, hükümdarın yakın dostları, nedimleri, ilim ve şeref ehlin-den sohbet ettiği kimseler ikinci, güldürücü, şakacı ve eğlendiriciler üçüncü tabakayı oluştururdu. Mesleğinde mâhir mûsiki erbabi ilk tabakadan, şarkıcılar ikinci tabakadan, mizahçı, güldürücü ve çalgıcılar üçüncü tabakadan sayılırdı (Câhiz, s. 23 vd.).

Arapça'da geceleri yapılan sohbet meclislerine ay ışığının renginden ilhamla "semer", toplanılan yere ve toplanan insanlara "sâmir" denilmiştir (Lisânü'l-'Arab, "smr" md.). Kelime Kur'an'da inen âyetleri eğlenceye alanların durumuyla alâkali olarak geçmektedir (el-Mü'minûn 23/67). Hz. Peygamber de zaman zaman gece meclislerine katılıp geçmiş milletlerin ibret alınacak hikâyelerini anlatırdı. Buhârî semerle ilgili olarak birkaç bab açmıştır ("İlim", 41; "Şalât", 149, 150, 151). Daha sonra halifeler de gece meclislerinde başta siyer ve megâzi olmak üzere çeşitli tarihi olayları ve ibret alınacak kıssaları dinlemeyi gelenek haline getirmişlerdir. Selçuklu sultanları meclislerinde siyasetnâme türünden eserleri ve tarih kitaplarını okutup dinlerlerdi. Kerîmüddin Aksarâyî, İlhânîlar'ın Anadolu valisi Timurtaş Noyan'a ithaf ettiği *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr* adlı eserinde hükümdarların sohbet meclislerinde tarih kitaplarının okunmasının faydaları üzerinde durmuştur (bk. s. 1-4).

Meclis kelimesi halife, sultan, emîr, vezir, kadı gibi devlet ve ilim adamlarına yazılan mektuplarda bir saygı ifadesi olarak kullanılmıştır. İnşâ kitaplarında bu konu ayrıntılı biçimde ele alınmış ve meclis kelimesine eklenen sıfatların ayrı bir önemi olduğu vurgulanmıştır. Derece olarak el-meclisü'l-âlfîyi birinci sıradan zikreden inşâ kitaplarında daha sonra el-meclisü's-sâmî, el-meclisü'l-kebîr, el-meclisü'r-refî, meclisü'l-emîr, meclisü'l-kâdî, meclisü's-sadr, meclisü's-şeyh tabirlerine yer verilmiş, dua cümleleriyle birlikte bunların kimler için kullanılabileceğine işaret edilmiştir.

Başta Osmanlı Devleti olmak üzere İslâm ülkelerinde XIX. yüzyılın ortalarından itibaren meclis kelimesi, mahiyet ve fonksiyonları birbirinden farklı da olsa parlamento karşılığında kullanılmaya

başlanmıştır. Bu çerçevede millet meclisi için Türkiye'de Meclis-i Meb'ûsân, Millet Meclisi, Büyük Millet Meclisi; İran'da Meclis-i Şûrâ-yi Millî; Arap ülkelerinde Meclisü şûrâ'n-nüvvâb, Meclisü'n-nüvvâb, Meclisü'l-ümme, Meclisü's-şâ'b, el-Meclisü'l-vatanî gibi terkiplere yer verilmiştir. Senato için Meclis-i A'yân (Osmanlı Devleti, Irak, Ürdün), Meclisü's-şüyûh (Mısır, Sudan), Meclis-i Sînâ (İran); her iki meclis için Meclis-i Umûmî (Osmanlı Devleti) ve Meclisü'l-ümme (Irak, Ürdün) gibi isimler tercih edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "cls", "smr" md.leri; *Müsned*, III, 75; Dârimî, "Muḳaddime", 32, "İstîzân", 29; Buhârî, "İlim", 41, "Şalât", 149, 150, 151, "Tefsîr", 7/5, "Nikâh", 82, "İftîşâm", 2, 28; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 92; İbn Mâce, "Muḳaddime", 17; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 350; Câhiz, *et-Tâc fî ahlâkı'l-mülûk* (nşr. Ahmed Zeki Paşa), Kahire 1332/1914, s. 23 vd., 69-70; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, I, 23; Hatîb *et-Tebrîzî*, *Şerhu'l-kaşâ'idi'l-aşr* (nşr. Abdüsselâm el-Hüfî), Beyrut 1405/1985, s. 97, 98; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Müneccid), V, 184; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 165; İbn Ebû Usaybia, *Üyânü'l-enbâ*, s. 672; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-alâiyye* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 83, 153, 173; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XV, 215-216; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 1-4; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 443; XX, 309; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rîf* (nşr. Semîr ed-Dürübî), Kerek 1413/1992, s. 25-27, 38, 42, 50, 52, 55, 96, 99, 104, 107; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, bk. İndeks; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 277; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (Hatîb), I, 156; Nuaymî, *ed-Dâcer fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Dimaşk 1948, I, 165, 203, 213; C. Zeydân, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (trc. Zeki Muğâmiz), (İstanbul 1328-30), İstanbul 1978, V, 254, 280-282 vd.; Elmâli, *Hak Dini*, VII, 4790 vd.; VIII, 5961; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 348; M. M. Ahsan, *Social Life under the Abbasids*, London-New York 1979, s. 56, 162; G. Makdisi, *The Rise of Colleges*, Edinburgh 1981, s. 10 vd.; D. Robinson, *Concordance to the Good News Bible*, Westlea 1983, s. 206; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 169, 174; S. M. Imamuddin, *Arab Muslim Administration*, New Delhi 1984, s. 24-25; Majid Ali Khan, *The Truthful Caliphs al-Khulafa al-Rashidin*, Delhi 1986, s. 55-56, 96 vd., 163, 233 vd.; Hasan el-Bâşâ, *el-Elkâbü'l-İslâmiyye*, Kahire 1409/1989, s. 455-457; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), III, 39 vd., 153-154; S. N. Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar* (trc. Muazzez İlmiye Çığ), Ankara 1990, s. 25 vd.; Farhad Daftary, *The Ismâ'îlis: Their History and Doctrines*, Cambridge 1992, s. 214, 218, 226; Mehmet Aykaç, *Abbâsî Devletinin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Divânlar: 132-232/750-847*, Ankara 1997, bk. İndeks; "Madjlis", *El?* (İng.), V, 1031-1033; W. Madelung, "Madjlis", a. e., V, 1033; Munibur Rahman, "Madjlis", a. e., V, 1033; Nebi Bozkurt, "Eğlence", *DİA*, X, 484-485.

